# O‘ZBEK OILALARIDA AVLODLARARO PSIXOLOGIK TAFAOVUTLAR VA ULARNING O‘SMIRLAR XULQ-ATVORIDA NAMOYON BO‘LISHI

**Suleymanova Xumoroxon Ulug’bek qizi**

O’zDJTU Angren fakteti

“Umumiy psixologiya” fan o’qituvchisi

xumorasuleymanova1993@gmail.com

**Annotatsiya**: Ushbu maqolada o‘zbek oilalarida turli avlod vakillari o‘rtasida uchraydigan psixologik tafovutlar hamda ularning o‘smirlar xulq-atvoriga ta’siri yoritilgan. Oilaviy tarbiya an’analari, milliy qadriyatlar, zamonaviy axborot muhiti va o‘smirlarning mustaqillikka intilishi avlodlar o‘rtasidagi munosabatlarga ta’sir qiluvchi muhim omillar sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, ota-onalar va o‘smirlarning hayotga, tarbiyaga va shaxsiy erkinlikka oid qarashlaridagi farqlar oilaviy muloqotda qanday namoyon bo‘lishi ko‘rib chiqilgan.

**Аннотация**: В статье рассматриваются психологические различия между представителями разных поколений в узбекских семьях и особенности их проявления в поведении подростков. Анализируется влияние семейных традиций воспитания, национальных ценностей, современной информационной среды и стремления подростков к самостоятельности на отношения между родителями и детьми.

**Abstract:** This article examines psychological differences between generations in Uzbek families and how these differences may be reflected in adolescent behavior. It discusses the influence of family traditions, national values, the modern information environment, and adolescents’ growing desire for independence on relationships between parents and children.

**Kalit so‘zlar:** o‘zbek oilasi, avlodlararo tafovutlar, o‘smirlik davri, xulq-atvor, etnopsixologiya, oilaviy tarbiya, milliy qadriyatlar, ota-ona nazorati, mustaqillik, oilaviy muloqot.

Oila insonning shaxs sifatida shakllanishida alohida o‘rin tutadi. Bola dastlabki hayotiy tajribasini oiladan oladi hamda, odamlar bilan munosabatga kirishishni o‘rganadi. Oilada qarorlarning qanday qabul qilinishi, kattalarning bolaga munosabati va oila a’zolari o‘rtasidagi muloqot bolaning dunyoqarashi hamda xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish psixologiyaning muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda turmush tarzi, axborot olish imkoniyatlari va ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarishi turli avlod vakillarining qarashlariga ham ta’sir qilmoqda. O‘smirlar esa zamonaviy axborot muhiti, tengdoshlari bilan munosabatlar va shaxsiy qiziqishlari ta’sirida o‘z qarashlarini shakllantirib, natijada bir oilaning o‘zida ham ayrim masalalarga turlicha munosabat bildirilishi kutilmoqda.

O‘zbek oilalarida kattalarga hurmat, kichiklarga g‘amxo‘rlik, oilaviy birdamlik va qarindoshlar bilan aloqalarni qadrlash kabi an’analar muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Biroq zamonaviy o‘smirlar ham o‘z fikrining tinglanishini, qiziqishlarining hurmat qilinishini va ayrim masalalarda mustaqil qaror qabul qilish istaydi. Ba’zan kattalarning farzandni himoya qilishga qaratilgan talablari o‘smir tomonidan cheklov sifatida qabul qilinib, aksinchao‘smirning mustaqillikka intilishi ota-onaga uning oilaviy qoidalarga bo‘ysunishni istamayotgandek ko‘rinishi mumkin.

Bunday vaziyatlarda kelishmovchilikning sababi har doim ham bir tomonning noto‘g‘ri fikrlashida bo‘lmaydi. Ko‘pincha ota-ona va o‘smir bir-birining ehtiyojlari hamda xavotirlarini yetarlicha tushunmagani uchun muammo yuzaga keladi. Shuning uchun avlodlararo tafovutlarni faqat nizolar manbai sifatida emas, balki oiladagi munosabatlarni qayta ko‘rib chiqish va o‘zaro tushunishni rivojlantirish imkoniyati sifatida ham baholash lozim.

Ota-onalar farzand tarbiyasida ko‘pincha o‘zlari ulg‘aygan muhitda shakllangan qarashlarga tayanadilar. Ular uchun tartib-intizom, mas’uliyat, kattalarning tajribasiga quloq tutish va kelajakni oldindan rejalashtirish muhim hisoblanadi. O‘smirlar esa o‘z qiziqishlarini sinab ko‘rish, tengdoshlari bilan munosabatlarni rivojlantirish va shaxsiy tanlovlarini amalga oshirishga ko‘proq intilishlari kuzatiladi.

Avlodlararo tafovutlarning yana bir manbai — ijtimoiy va texnologik o‘zgarishlardir. Zamonaviy o‘smirlar internet orqali turli qarashlar va turmush tarzlari bilan tanishadi. Bu ularning kasb, ta’lim, do‘stlik va shaxsiy erkinlik haqidagi tasavvurlarini kengaytirishi mumkin. Ota-onalarning hayotiy tajribasi esa boshqa ijtimoiy sharoitda shakllangan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ayrim masalalarda ularning qarashlari o‘rtasida farq yuzaga kelishi tabiiy.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlarning qanday tushuntirilishi va kundalik hayotda qanday qo‘llanishi ham muhim. Agar ota-ona farzandiga ma’lum bir qoidaning sababini tushuntirsa, uning savollarini tinglasa va o‘z xatti-harakati bilan namuna ko‘rsatsa, o‘smir ushbu qadriyatlarni anglab qabul qilish imkoniga ega bo‘ladi. Agar tarbiya faqat buyruq va jazoga asoslangan bo‘lsa, o‘smir qoidaga tashqi tomondan rioya qilishi, lekin uning mazmunini ichki jihatdan qabul qilmasligi mumkin.

E.Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasida o‘smirlik shaxsiy identiklikni shakllantirish bilan bog‘liq muhim bosqich sifatida izohlanadi. O‘smir bu davrda o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari, e’tiqodlari va kelajakdagi maqsadlari haqida ko‘proq o‘ylaydi. O‘zini anglash jarayonida u ota-onasining qarashlarini ham qayta baholashi mumkin.

O‘smirning mustaqillikka intilishini har doim ham kattalarga qarshi chiqish yoki tarbiyasizlik deb talqin qilish to‘g‘ri emas. Biroq mustaqillik mas’uliyatdan ajralgan holda ham rivojlanmaydi. O‘smir o‘z qarorlarining oqibatini tushunishi, oilaviy majburiyatlarni bajarishi va boshqalarning huquqlarini hurmat qilishi kerak.

Shu sababli ota-onalarning vazifasi faqat cheklovlar qo‘yishdan iborat emas. Ular farzandiga tanlov imkoniyatini berish, xatolaridan xulosa chiqarishiga yordam berish va zarur vaziyatlarda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish orqali mustaqillikni bosqichma-bosqich rivojlantirishlari mumkin.

Ota-onalar va o‘smirlar o‘rtasidagi qarashlar farqi kundalik hayotda turlicha ko‘rinish oladi. Bu holatni faqat o‘smirning xatti-harakati orqali baholash yetarli emas; uning sabablarini ham tushunishga harakat qilish lozim.

Demak, avlodlararo tafovutlar o‘smirning xulq-atvorida faqat salbiy ko‘rinishda namoyon bo‘lmaydi. Ularning ta’siri oiladagi psixologik muhit, o‘zaro ishonch va kelishmovchiliklarni hal qilish usullariga ham bog‘liq.

O‘smir tarbiyasida ota-ona nazorati bilan hissiy qo‘llab-quvvatlash o‘rtasidagi muvozanat alohida ahamiyatga ega. Ota-onaning farzandining qayerda bo‘lishi, kimlar bilan muloqot qilishi va o‘qishiga qiziqishi uning xavfsizligini ta’minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, nazorat haddan tashqari kuchli bo‘lib, o‘smirning fikri va ehtiyojlarini inkor etsa, oiladagi ishonchga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

D. Baumrindning ota-onalik uslublariga oid ishlari tarbiyadagi talabchanlik va hissiy munosabat masalalarini o‘rganishda muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, ota-onalar farzandiga aniq qoidalar belgilash bilan birga, uning fikrini tinglashi, yosh xususiyatlarini hisobga olishi va talablarining sababini tushuntirishi zarurligini ta’kidlash mumkin.

Hissiy qo‘llab-quvvatlash o‘smirning muammolarini tinglash, his-tuyg‘ularini tushunishga harakat qilish va qiyin vaziyatlarda yordam berish orqali namoyon bo‘ladi. Ota-ona farzandining fikriga qo‘shilmasa ham, uni kamsitmasdan o‘z nuqtayi nazarini tushuntirishi muhim. Bunday munosabat o‘smirga o‘z fikrini ochiq aytish va xatolarini yashirmasdan muhokama qilish imkonini beradi.

Bugungi o‘smirlarning hayoti internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Ular ushbu vositalardan bilim olish, muloqot qilish, qiziqishlarini rivojlantirish va o‘z fikrlarini ifodalash uchun foydalanadilar. Ota-onalar esa raqamli muhitga ba’zan ehtiyotkorlik bilan qarab, uning farzand ta’limi, sog‘lig‘i va kundalik majburiyatlariga ta’siridan xavotirlanishlari mumkin.

Bu farqlar telefon ishlatish vaqti, ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot, internetdagi xavfsizlik va oilaviy vazifalarni bajarish masalalarida kelishmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ota-ona uchun telefonni cheklash farzandni himoya qilish usuli bo‘lsa, o‘smir uchun bu uning do‘stlari bilan muloqotiga yoki shaxsiy hududiga aralashishdek tuyulishi mumkin.

Bunday vaziyatlarda faqat taqiqlashga tayanish o‘rniga, raqamli savodxonlikni rivojlantirish va xavfsiz foydalanish qoidalarini tushuntirish muhim. O‘smir internetdagi axborotning ishonchliligini tekshirish, shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, kiberbullingni tanish va onlayn muloqotdagi mas’uliyatni tushunishi lozim.

Oilada raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha qoidalar birgalikda muhokama qilinsa, o‘smir ularning sababini yaxshiroq anglaydi.

Avlodlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish barcha qarashlarni bir xil qilish degani emas. Muhimi, oila a’zolari o‘zaro farqlarni hurmat qilgan holda umumiy yechim topishni o‘rganishidir.

Buning uchun, avvalo, oilada ochiq muloqotga sharoit yaratish kerak. O‘smir o‘z fikrini bildirganida uning gapini darhol rad etmasdan, nima sababdan shunday o‘ylayotganini so‘rash foydali. Ota-ona ham o‘z xavotirlarini tushuntirishi va talablarining sababini ochiq bayon qilishi mumkin.

O‘zbek oilalarida kattalarga hurmat va oilaviy birdamlik kabi qadriyatlar avlodlarni birlashtirishi mumkin. Biroq ularning kundalik hayotda namoyon bo‘lishi har bir oilada bir

xil emas. Shu sababli avlodlararo tafovutlarni barcha o‘zbek oilalariga xos yagona holat sifatida baholash to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Shuningdek, o‘smirning ota-onaga e’tiroz bildirishi yoki ko‘proq mustaqillik talab qilishi har doim ham salbiy xulq-atvorni anglatmaydi. Bunday holat ayrim vaziyatlarda shaxsiy pozitsiyani shakllantirish jarayonining bir qismi bo‘lishi mumkin. Biroq muntazam tajovuz, xavfli xatti-harakatlar yoki uzoq davom etuvchi muloqotdan chekinish kuzatilsa, muammoning sabablarini individual tarzda o‘rganish lozim.

O‘zbek oilalarida avlodlararo psixologik tafovutlar turli avlod vakillarining hayotiy tajribasi, qadriyatlari, ehtiyojlari va ijtimoiy sharoitlaridagi farqlar bilan bog‘liq. Ushbu tafovutlar o‘smirlarning xulq-atvorida o‘z fikrini himoya qilish, mustaqillikka intilish, tengdoshlar bilan munosabatlarga ko‘proq e’tibor berish yoki ayrim vaziyatlarda oilaviy muloqotdan chekinish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Выготский Л. С. *Мышление и речь*. — Москва: Лабиринт, 1999.
2. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. — New York: W. W. Norton & Company, 1968.
3. Baumrind D. Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior // *Child Development*. — 1966. — Vol. 37, No. 4. — P. 887–907.
4. Stefanenko T. G. *Этнопсихология*. — Москва: Аспект Пресс, 2009.
5. Piaget J. *The Language and Thought of the Child*. — London: Routledge & Kegan Paul, 1926.
6. Шоумаров Ғ. Б. (масъул муҳаррир). *Оила психологияси*. — Тошкент: Шарқ, 2000.